Тема уроку № 10 Позакласне читання. Історія кохання маленької феї. (Роман Ш. Бронте « Джейн Ейр ».)

Сприйняття навчального матеріалу.

Шарлотта Бронте — відома англійська письменниця, автор романів «Джейн Ейр», «Містечко», «Учитель». Вона мала дивовижну силу уяви, саме таку, що її Й. В. Ґете називав секретом Генія — здатністю миттєво проникати в індивідуальність й особливості сприйняття зовсім сторонніх людей і вигаданих образів.

Життя і творчість Ш. Бронте

Шарлотта Бронте народилася 21 червня 1816 року в англійському містечку Торнтоні, в Йоркширі, у сім'ї священика Патріка Бронте та його дружини Мері. Окрім Шарлотти, в сім'ї було ще четверо доньок і один син.

У 1820 році родина переїхала до Хоуорта, глухого містечка в Середній Англії, де Патрік Бронте отримав невелику парафію. Там, 1821 року, померла Мері Бронте, залишивши сиріт на руках свого чоловіка та незаміжньої свояченицi. Після смерті дружини Патрік, який завжди був веселим, любив співати вечорами гарні духовні пісні, писав вірші (навіть випустив два невеликі збірники за власні гроші), замкнувся в собі, став похмурим, забув про вірші, пісні, посмішку. Єдиною його розрадою було піклування про дітей. Через деякий час він віддав дівчат до сирітського притулку Коун-Брідж. Дома залишився маленький син Бренуелл.

Але умови життя в притулку були настільки суворими, що незабаром хворобливі дві старші доньки померли від сухот. Переляканий батько забрав Емілію й Шарлотту із пансіону, і відтоді їхнім вихованням опікувалася сувора тітка.

Патрік Бронте був книголюбом, багато читав і виписував з Лондона навіть найдорожчі видання. Він дозволяв донькам користуватися його великою бібліотекою, а за це вимагав суворо дотримуватися режиму й тиші в той час, коли працював над складанням проповідей. Окрім того, батько приймав прихожан, що приходили до нього з різними проханнями і скаргами. Отже, діти не могли бігати у будинку з м'ячем чи ляльками, голосно розмовляти, хоча іноді їм цього дуже хотілося.

Щоб якось розважити малих, тітка і Шарлотта, котра стала старшою після смерті двох сестер, вигадували з ними п'єси для домашнього лялькового театру, випускали власний літературний журнал. Декорації до п'єс малював маленький Бренуелл, улюбленець усіх. У нього дуже рано відкрився талант портретиста та художника. Зазначимо, що Шарлотта теж гарно малювала. Перша дитяча п'єса називалася «Молоді люди», в ній розповідалося про

казкових солдатів, які здійснювали подвиги в ім'я Наполеона Бонапарта і герцога Веллінгтона. Вистава йшла в домі Бронте впродовж місяця. Хоча в цьому театрі був єдиний глядач — стара служниця Таббі, діти відчували себе по-справжньому щасливими.

А батько, як і раніше, мовчав, став ще суворішим, усамітнено обідав, писав проповіді, різким голосом віддавав накази слугам, а іноді від туги за дружиною вискакував у двір і стріляв у повітря із старовинної рушниці, доки не закінчувалися патрони. Діти бачили все це, але ніяк не могли розрадити його горе, яке теж переживали дуже боляче.

Невгамовна Шарлотта, щоб розважити малят, запропонувала нову забаву: кожному роздала по вигаданому острову, попросила населити його різними персонажами, а всі пригоди та їхнє повсякденне життя на цих казкових островах записувалися до маленької книжечки-журналу чи розповідалися увечері по черзі. Так виникла казкова країна Ангрія, прообраз, джерело поетичного світу всіх трьох сестер Бронте. В Ангрії жили лицарі й чарівники, герцоги й пірати, прекрасні дами й жорстокі королеви, здійснювалися найсміливіші подвиги й плелися любовні інтриги. Сидячи в маленькій кімнатці на другому поверсі, Шарлотта вже не помічала ні похмурого пейзажу, ні сірих хмар, ні поривів холодного вітру, ні свого сумного життя. Вона поринала у світ вигаданих мрій, пристрастей своїх героїв й іноді навіть не знала, що реальніше: сумне життя Хоуорта чи бурхливий літопис Ангрії. Дівчина рано почала вести щоденник і одного разу зробила там такий запис: «Мало хто повірить, що вигадана радість може принести стільки щастя!»

Але батька бентежило те, що діти не мають серйозної освіти, ростуть занадто тихими й відлюдними. Він вирішив відправити Шарлотту й Емілію до пансіону Маргарет Вулер, що славився своїми передовими й гуманними методами виховання (там були заборонені тілесні покарання). Емілія їхати відмовилася, а Шарлотта відважилася. Згодом вона з теплотою й ніжністю згадувала час, проведений у пансіоні, де отримала чудову освіту, яка допомогла розвинутися її природному письменницькому дару, і знайшла вірних подруг, котрі підтримували її впродовж усього життя. У 1832 році Шарлотта закінчила пансіон, а з 1835 по 1838-й працювала в ньому вчителькою французької мови та малювання. Увесь свій учительський досвід, педагогічні роздуми Шарлотта Бронте пізніше відобразила на сторінках романів.

Саме цей пансіон у 1838 році закінчила й наймолодша із сестер Енн, яка на той час вже почала писати власні твори.

1837 року Шарлотта Бронте послала свої вірші відомому англійському поетові Р. Сауті. У відповідь той написав, що «присвятити себе тільки поезії справа не жіноча, хоча й можна займатися нею як приємною розвагою, але з

однією умовою: не забувати заради неї своїх жіночих обов'язків». Шарлотта образливо сприйняла відповідь знаменитого поета.

Від природи всі сестри Бронте відзначалися веселим, живим характером і працелюбністю. Їм подобалися музика, співи, дотепні бесіди, розгадування шарад і головоломок. Тому повертатися в похмурий і сумний Хоуорт їм не хотілося. Шарлотта зайнялася здійсненням проекту майбутньої школи «сестер Бронте» (сестри розраховували на спадок тітки і свої власні заощадження), а Енн пощастило знайти місце гувернантки у багатій сім'ї Робінсонів. Саме в цю родину після невдалої спроби підкорити своїм мистецтвом художника елегантно-примхливу лондонську публіку було влаштовано й Бренуелла, тепер він став учителем малювання. Виставку його малюнків жорстко розкритикувала одна зі столичних газет. Бренуелла це дуже засмутило, він вдався до пияцтва, пропив усі гроші й повернувся додому, вигадавши красиву легенду про пограбування. Але, перебуваючи в родині Робінсонів, Бренуелл закохався в господиню і палко зізнався їй у своїй пристрасті. Місіс Робінсон образив вчинок вчителя, і його вигнали. Та разом з ним втратила місце й ні в чому не винна Енн. Бренуелл почав більше пити, вживати опіум, роблячи тим самим життя сестер нестерпним і витрачаючи їхні гроші. Про школу довелося забути.

Але сестри не здавалися. 1842 року Шарлотта й Емілія відправилися в педагогічний пансіон Егера до Брюсселю для вдосконалення знань. Гроші на поїздку сестрам дала хрещена мати Шарлотти. Але не тільки жага знань штовхнула Шарлотту на цю поїздку. Дівчина прагнула забути молодого священика Вільяма Вейтмена, освіченого юнака, чудового друга, який служив помічником їхнього батька. Та він був заручений з іншою. Трагізм історії полягав ще і в тому, що у Вільяма також закохалася Енн. Через деякий час сестри дізналися про те, що Вільям одружився, а ще через рік прийшла звістка про його смерть.

«Пристрасне кохання — божевілля, і, як правило, залишається без відповіді!» — гірко повчала Шарлотта свою меншу сестру. Вона мала на це право. Бо її саму закружляла пристрасть до одруженого чоловіка, мсьє Поля Егера, господаря пансіона, батька п'ятьох дітей. Розумного, ексцентричного француза спочатку тішило кохання дуже серйозної романтичної дівчини, але після того як його дружина розкрила таємницю, Поль усіляко намагався уникати Шарлотту. Життя в пансіоні для вразливої дівчини стало нестерпним. Вона зібрала свої речі, дрібні подарунки коханого і покинула Бельгію. Шарлотта повернулася додому з розбитим серцем. Часом їй хотілося голосити! Вона відчувала себе дуже самотньо в рідних стінах. Та й атмосфера в домі була тяжкою: Емілія заглиблювалась у свої мрії, Енн, неначебто тінь, блукала по кімнатах, Бренуелл продовжував пити. Вечорами Шарлотта писала листи коханому, але вона їх ніколи не відправила. В одному були такі рядки: «Ви виявили до мене трішки інтересу і я чіпляюся за

нього, як приречений чіпляється за життя!» Можливо, що писати роман «Учитель»,— «біографію» свого почуття до Егера — Шарлотта вирішила тільки для того, щоб звільнити душу від гнітючої туги, відволіктися від безодні безумства, щоб не чути кашлю завжди знервованої Енн, п'яних пісень Бренуелла, тихого читання молитов і псалмів у кімнаті батька.

Одного разу Шарлотта випадково відкрила альбом Емілії і в захваті прочитала вірші сестри, що, на її думку, були зовсім не схожі на звичайну жіночу поезію: занадто стрімкі, яскраві, лаконічні. Вони настільки вразили дівчину, що вона вирішила надрукувати збірку за власні кошти, приховавши жіночі імена під псевдонімом «Брати Белл» (Шарлотта — Каррер, Емілія — Елліс, Енн — Ектон). Збірка побачила світ у травні 1846 року, дістала позитивні відгуки критики. Особливо відмічали вірші Елліса Белла (це був псевдонім Емілії).

Окрилена успіхом, Шарлотта вирішила надрукувати книгу прози «братів Белл». До публікації вона приготувала свій роман «Учитель», «Грозовий перевал» — Емілії та «Агнес Грей» — Енн. На жаль, її власний роман було відкинуто, книгу Емілії не помічено критикою (на твір чекав грандіозний успіх уже після смерті двадцятирічної романістки), а роман Енн критики й читачі зустріли захоплено. Шарлотта щиро раділа успіхові сестри і, виявивши величезну наполегливість, уже 16 жовтня 1847 року закінчила свій новий роман «Джейн Ейр», який мав шалений успіх, декілька видавництв сперечалися за придбання прав перевидання. Відомий англійський письменник В. Теккерей запросив Шарлотту до Лондона, щиро захоплюючись її талантом і маючи величезне бажання познайомитися з авторкою. Саме завдяки цьому письменникові Шарлотта декілька разів відвідала столицю, познайомилася з літераторами, 1851 року навіть була на лекції В. Теккерея про англійську літературу. Після ознайомлення з другим романом Шарлотти «Містечко» про долю незвичайної дівчини Люсі Сноу, яка, переживши нещасливе кохання, зберегла незломленим гордий дух, Теккерей написав про Шарлотту Бронте такі слова: «Бідна жінка, що має талант! Пристрасне, маленьке, жадібне до життя створіння, хоробре, трепетне, некрасиве. Читаючи її роман, я здогадуюся про те, як вона живе, і розумію, що більше, ніж слави і всіх інших небесних скарбів вона хотіла б, щоб якийсь Томкінс кохав би її і вона кохала його!..»

Шарлотта все ще мріяла зустріти своє кохання, залікувати старі рани. Вона серйозно захопилася видавцем Сміттом, який відповідав їй взаємністю. На той час Шарлотта поховала брата Бренуелла (жовтень 1848 року), улюблену сестру Емілію (18 грудня того ж 1848 року!), була серйозно стурбована здоров'ям помираючої Енн. Разом зі Сміттом вони возили її в Скарборо (Шотландія) на морські купання, але це не допомогло і Енн теж померла через півроку після смерті Емілії. Шарлотта практично залишилася самотньою — старий батько втрачав від горя останні сили.

Але щось постійно зупиняло Смітта, він ніяк не міг освідчитися. Хоча молоді люди з півслова розуміли одне одного, могли годинами говорити про що завгодно. Та жаданим «Томкінсоном» Смітт для Шарлотти так і не став. Це була ще одна драма її вразливого серця.

Змучившись від самотності, Шарлотта дала згоду на весілля спадкоємцеві свого батька по парафії Артуру Ніколасу Бейллю. Чи кохала вона його? Важко сказати, адже дівчина виховувалася в суворих традиціях жертовності сімейному обов'язку й честі. Всі п'ять місяців свого короткого заміжжя Шарлотта старанно виконувала обов'язки дружини пастора й господині дому. Однак вільно займатися творчістю вона вже не могла: це не подобалося її чоловікові. Таємно намагалася щось писати й ховала в шухляди столу.

Життя ускладнювала хвороба (сухоти — спадкове захворювання родини Бронте) і вагітність. Чоловіка дратувало те, що вона не займалася господарством, що йому доводилось обідати й вечеряти самому. Вона соромилася лягати, не хотіла сердити Артура, але сили покидали її. Незадовго до смерті вийшов її новий роман «Шерлі», який із захопленням зустріла публіка та критика. Всі чекали нових злетів таланту Бронте. Але ніхто не знав, що вона помирає.

31 березня 1855 року Шарлотта відчула страшенну слабкість. Необхідно було лягти в ліжко. Але її переслідувала думка про те, що чоловік знову буде незадоволений. Слід спуститися вниз, а в неї майже немає сили! Шарлотта зробила кілька кроків і сіла в крісло, що стояло поруч. На мить їй здалося, що вона пливе кудись у човні, а на березі стоїть Енн, простягає до неї руки і кричить: «Будь мужньою, Шарлотто!» Це були останні слова, які вона чула. За декілька годин Шарлотти Бронте не стало.

Через певний час після смерті Шарлотти її чоловік Артур Ніколлс Бейлль одержав листа з Лондона від якоїсь Елізабет Гаскелл, котра просила дозволу приїхати до нього з метою оглянути архів його дружини — відомої письменниці Шарлотти Бронте. Містер Ніколлс Бейлль роздратовано відповів, що «ніякого архіву немає, оскільки місіс Ніколлс була перш за все донькою і дружиною пастора, а не літературною знаменитістю». Місіс Гаскелл була розгублена і почувалася ніяково. Щоб написати першу біографію письменниці, їй довелося зібрати спогади небагаточисленних друзів Шарлотти Бронте,— «маленької феї із Хоуорта»,— скористатися аналізом чотирьох її романів й уривками переписки з В. Теккереєм та декількома видавцями.

Хоча пройшло вже більше ста років, читачі продовжують насолоджуватися книгами англійської письменниці й приїздити до маленького будиночка в Хоуорті, де знаходиться музей «маленької Жанни д'Арк» — як ніжно називав Шарлотту Бронте В. Теккерей.

— Яке враження справив на вас роман Ш. Бронте «Джейн Ейр»?

— У чому полягає особливість оповіді твору? (Оповідь ведеться від першої особи — головної героїні Джейн Ейр. Це робить розповідь більш достовірною і правдивою.)

— Скільки років було героїні на початку оповіді? (Десять. Джейн Ейр розповідає події свого життя, що тривали впродовж майже дев'яти років.)

— Що відомо про дівчинку? (Вона була сиротою, її батьки померли. Мати — з багатої родини, а батько — бідний священик. Джейн жила у тітки Рід, яка без задоволення й радості виконувала прохання свого брата не кидати дівчинку.)

— Як жилося дівчинці у тітки? (Дуже погано. Місіс Рід, її діти (Джон, Еліза, Джорджіана), і навіть прислуга — всі намагалися нагадати дівчинці, що вона не така, як інші, що її утримують тут з великої милості. Джейн вважали жорстокою, злою, брехливою, хоча саме Ріди були такими. Особливо Джон полюбляв ображати Джейн, а потім звинуватив її в усьому.)

— Яка подія найбільше вразила Джейн під час перебування в родині Рідів? (Коли її зачинили в таємничій Червоній кімнаті, в якій колись помер містер Рід і після того там ніхто не жив. Джейн побачила привид небіжчика, вона знепритомніла і потім дуже захворіла.)

— Чому тітка вирішила відправити дівчинку до сирітського притулку? (Місіс Рід не хотілося більше займатися дівчинкою. Вона з радістю позбулася її.)

— Розкажіть про перебування Джейн Ейр у сирітському притулку в Ловуді. (Джейн провела у Ловуді вісім років: шість як вихованка, два як вчителька.)

— Розкажіть про роль у житті Джейн директриси притулку міс Темпль та її дружбу з Елен Берне. (Міс Темпль тепло ставилася до дівчинки, піклувалася про неї, допомагала в навчанні. А Елен Берне багато розповідала Джейн про Бога і та усвідомила, що Він — люблячий Отець небесний.)

— Що різко змінило життя Джейн? (Одного дня у вісімнадцять років Джейн зрозуміла, що більше не може залишатися в Ловуді. Вона дала оголошення і її запросили гувернанткою до маєтку Торнфілд.)

— Кого вона зустріла в маєтку? (Домоправительку місіс Феєрфакс, жінку похилого віку, яка вела господарство у Торнфілді і виявилася доброю жінкою. Джейн мала бути гувернанткою маленької Адель, доньки коханки містера Рочестера, власника маєтку. Пізніше Джейн дізналася, що мати Аделі, французька співачка, покинула спочатку свого коханця, а потім і Адель. Рочестер забрав дівчинку на виховання.)

— Що відомо про господаря маєтку? (Він дуже рідко відвідував Торнфілд, більшу частину часу проводив на континенті.)

— Як жилося Джейн у Торнфілді? (Вона ніколи не знала домашнього затишку, а тут до неї ставилися дуже добре. Хоча іноді дівчина й відчувала тугу та самотність.)

— Що її хвилювало? (Вона відчувала, що в маєтку приховують якусь таємницю, пов'язану, на її думку, із жінкою на ім'я Грейс Пул. Іноді вночі дівчина чула нелюдський сміх, таємничі кроки тощо.)

Робота з текстом.

— Знайдіть у тексті портрети героїв і зачитайте їх. Як ви думаєте, чому персонажі не наділені гарною зовнішністю? (Можливо, для того щоб більше уваги звернути на їх внутрішній світ.)

— Прослідкуйте за психологічним станом Джейн і Рочестера, за їхніми стосунками. (Між Джейн і Рочестером майже відразу зародилася глибока симпатія, яку кожен з них старанно приховував. Вона — за прохолодною шанобливістю, він — за грубувато-глузливим тоном звертання.)

— Як Рочестеру вдалося викликати ревнощі Джейн? (Він віддавав перевагу міс Бланш, дивовижній красуні. Сусіди почали говорити навіть про їхнє весілля. Та й сам Рочестер не відмовлявся від цього. У помісті готувалися до весілля.)

— Яку роль відіграла сцена із циганкою-ворожкою? (Саме Джейн здалося, що циганка дивна. А Рочестер міг розкрити деякі таємниці дівчини. Як потім з'ясувалося, Рочестер кохав Джейн і освідчився їй. Приготування йшли саме до їхнього весілля.)

— Що перешкодило здійсненню щасливих мрій Джейн? (Під час церемонії вінчання виявилося, що Рочестер одружений.)

— Розкажіть страшну таємницю Едварда Рочестера.

— Як ви думаєте, чому Джейн не хотіла залишитися з Едвардом? Вона його не кохала? (Ні, вона щиро кохала Едварда. Але бути на правах коханки не могла. Це суперечило її принципам.)

— Де знайшла притулок Джейн після втечі з Торнфілда? (Доля подарувала їй зустріч із чудовими людьми: сім'єю Ріверсів — місцевим священиком Сент-Джоном, його сестрами Діаною та Мері. Виявилося, що всі вони родичі. Джейн знайшла рідню.)

— Чи розлюбила вона Рочестера? (Ні, вона кохала, навіть розуміючи, що вже ніколи його не побачить.)

— Про що свідчить той факт, що Джейн розділила свій спадок між усіма Ріверсами? (Це ще одне підтвердження благородства її душі.)

— На вашу думку, чому Сент-Джон запропонував саме Джейн стати його дружиною? (Вона витримана, спокійна, терпляча, коли потрібно рішуча, віддана, благородна, не байдужа до людського горя — такою має бути дружина пастора.)

— Як Джейн сприйняла пропозицію Сент-Джона? (Вона відмовилася стати його дружиною, бо кохала Рочестера, але згодна була слідувати за ним як сестра і помічниця. Однак такий варіант не влаштовував Сент-Джона.)

— Чому дівчина вирішила відвідати Торнфілд? (Джейн почувся голос Рочестера, який кликав її. Вона швидко зібралася і поїхала, бо вважала, що з ним щось трапилося.)

Коментар учителя.

На думку дослідників творчості Ш. Бронте, у романі «Джейн Ейр» багато автобіографічного: жахливі умови життя в притулку та епідемія, Елен Бернс та її смерть у школі; історія кохання Джейн і Рочестера нагадує кохання Шарлотти і мсьє Егера.

На відміну від сестер, Шарлотті були притаманні захоплення сентименталізмом, романтизмом, готичними романами. В її творі є містика в готичному дусі: поява привида дядька Ріда, голос Рочестера, що його чує Джейн, хоча й знаходиться на відстані багатьох кілометрів від коханого, таємниці помістя Торнфілд, страшна таємниця Рочестера, яка відкривається в день весілля. Не дивлячись на те, що роман написаний у той період, коли романтизм уже зійшов з англійської літературної сцени, у ньому багато романтичних елементів (таємнича поява Рочестера, пейзажі, романтичні почуття героїв тощо). У творі також багато елементів сентименталізму (чутливість натури головної героїні, психологізм образів тощо).

Але роман цікавий тим, що Шарлотта Бронте одною з перших в англійській літературі насмілилася так щиро, пристрасно, правдиво розповісти про кохання, віру, обов’язок, звичайні людські почуття. Авторка сміливо заговорила про рівність жінки і чоловіка, прагнення жінки до щастя, кохання, нормального життя. Героїня Ш. Бронте — це людина, яка має вроджене високе почуття моралі, відчуття власної гідності, вірність моральним принципам, стійко витримує всі складнощі долі й пробиває собі дорогу в життя власними силами. Щастя Джейн у кінці роману сприймається як достойна нагорода за всі її страждання й муки.

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Перечитати роман Ф. Достоєвського «Злочин і кара».

Тема уроку №11. Контрольна робота “Вступ. Із літератури реалізму. Творчість Стендаля, О. де Бальзака.”

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Виконання учнями контрольної роботи

Початковий рівень

1. У яких роках XIX століття у літературі з’явився реалізм:

А 20-х;

Б 30-х;

В 40-х; v

Г 50-х.

2. У домі пана де Реналя звичкою Жульєна було:

А прикидатися; v

Б плазувати перед господарями;

В насміхатися над усіма;

Г слідкувати за слугами.

3. Про кого з героїв роману Стендаля “Червоне і чорне” йде мова в такій цитаті: “Але доля наділила… такою нещасною вдачею, що нахабство цих неотес його болісно ранило, а їхня ница підлесливість замість вдоволення викликала

в нього лише огиду”?

А Пана де Реналя;

Б абата Пірара;

В маркіза де Ла-Моля;

Г Жульєна Сореля. v

4. Хто назвав О. де Бальзака “першим серед великих”?

А Е. Золя;

Б Ф. Стендаль;

В В. Гюго; v

Г Г. Флобер.

5. Прізвище діда Бальзака “Бальса” перекладається так:

А “висока гора”;

Б “господар”;

В “прямовиста скеля”; v

Г “пан”.

6. Скільки періодів визначають у творчості Бальзака:

А 2; v

Б 3;

В 4;

Г 5.

Середній рівень

1. Дайте визначення реалізму як літературного напряму.

2. Назвіть основні риси реалізму.

3. Чому пан де Реналь не розлучився зі своєю доужиною після того, як одержав анонімного листа?

4. Яку роль у житті Жульєна Сореля відіграв граф Альтаміра?

5. З ким Матильда де Ла-Моль порівнювала Жульєна Сореля?

6. Кому з героїв належать слова: “В золоті втілено всі людські сили”? (

7. Як називалося кафе, де збиралися лихварі?

8. Яку суму мали заплатити Анастазі де Ресто та Фанні Мальво лихвареві?

Достатній рівень

1. Доведіть, що XIX століття є “золотою добою” класичного роману. Аргументуйте свою думку прикладами з вивчених творів.

2. Схарактеризуйте образ Жульєна Сореля, прослідкувавши основні етапи формування його особистості.

3. У чому, на вашу думку, полягають особливості повісті О. де Бальзака “Гобсек”?

4. Схарактеризуйте роль Дервіля в розгортанні й відтворенні подій повісті О. де Бальзака “Гобсек”.

Високий рівень

1. Розкрийте роль художньої літератури в культурному та суспільному житті XIX століття.

2. На прикладі роману Стендаля “Червоне і чорне” визначте особливості соціально-психологічного роману.

3. Подумайте, чи згодні ви зі словами Дервіля, що Гобсек – “людина-автомат”. Аргументуйте свою думку посиланнями на текст.

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ.

Перечитати роман Ф. Достоєвського «Злочин і кара».

Тема уроку №12: «Ф. М. Достоєвський. Життєвий і творчий шлях письменника. філософські, етичні й естетичні погляди письменника та їх втілення в художніх творах. Роман «Злочин і кара» як утілення нового,

поліфонічного типу художнього мислення. філософські, соціальні, психологічні й морально-етичні ідеї твору»

Сприйняття навчального матеріалу.

Коментар учителя.

Ф. М. Достоєвський — оригінальний мислитель-гуманіст, творчість якого пройнята почуттям любові до людини і невимовного болю за неї. У своїх творах він зумів передати глибину людських страждань, переживань, майстерно використовуючи мистецтво психологічного аналізу.

Як зазначив дослідник С. Бєлов у своїй монографії про Достоєвського, все XX століття пройшло під знаком усезростаючої слави письменника. В історії світової літератури важко знайти приклад, коли вплив письменника, котрий помер, не слабшає, а, навпаки, з кожним роком все більше і більше зростає. Англійський поет У. Оден так сказав про письменника: «Побудувати людське суспільство так, як про нього розповідав Достоєвський, неможливо. Але суспільство, яке забуде все те, про що він розповідав, недостойне називатися людським». Інтерес до творчості Ф. Достоєвського не зникає й нині.

Ф. Достоєвський — щирий і гуманний письменник. Він навчав шукати іскру добра в кожній людині, прагнув виховати особистість, розгадати її таємницю. Вісімнадцятирічний юнак Федір Достоєвський 1839 року в листі до брата написав слова, що є найкращим вираженням сенсу його творчості. (Учитель виразно зачитує епіграф уроку.)

Ф. Достоєвський належить до тих письменників, біографія яких тісно пов’язана з творчістю, котрі змогли розкрити себе на сторінках своїх художніх творів.

Життєвий та творчий шлях Ф. М. Достоєвського

Достоєвський походять зі старовинного дворянського роду, представники якого із XVI століття згадуються в різних документах південно-західної Русі. 1506 року їм була подарована грамота на село Достоєво у Пінському повіті, після чого ці служиві люди почали прозиватися за назвою села Достоєвськими. У XVIII столітті вони не прийняли католицтва, а переселилися в Україну, де поступово рід згасав та втрачав свою знатність. Дід майбутнього письменника служив протоієреєм в містечку Брацлав

Подільської губернії. Його молодший син Михайло порушив сімейну традицію і став лікарем.

Народився Федір Михайлович Достоєвський 11 листопада 1821 року в Москві. Його батько служив лікарем у Маріїнській лікарні для бідних, на території якої й минули дитячі роки майбутнього письменника. Мати, Марія Федорівна, донька купця, енергійна жінка, котра дуже кохала свого чоловіка і була доброю і ніжною до дітей (їх у сім'ї народилося семеро — чотири брати і три сестри). Мати зналася на поезії, захоплювалася музикою й прищеплювала своїм дітям любов до мистецтва.

Родина була скромно забезпечена всім необхідним і ніколи не дозволяла собі нічого зайвого. Увечері батько любив читати вголос Карамзіна, Жуковського, Пушкіна. І якщо Федір у 16 років переживав смерть Пушкіна як велике російське горе, то цьому він зобов'язаний перш за все своєму батькові, котрий прищепив дітям любов до літератури. Окрім того, батьки рано почали навчати дітей, цим займалися мати й диякон. З 1834 року Федора з братом Михайлом, який був і його найкращим другом, віддали до приватного пансіону. Федір багато читав, серед найулюбленіших авторів — Пушкін, Жуковський, Гоголь, Лермонтов, Шиллер, В. Скотт. Батьки знали про літературні захоплення синів і всіляко підтримували це. Їх віддали до Університетського благородного пансіону, що був сходинкою для вступу до університету.

1837 рік видався для молодого Федора дуже важким: 29 січня (10 лютого) 1837 року не стало Пушкіна, а 27 лютого померла від туберкульозу його любляча матуся. Втрата дружини зламала Михайла Андрійовича, а йому слід було піднімати дітей.

Реалізувати свої гуманітарні нахили — вступити до Московського університету — брати Достоєвські не могли. Злидні примусили набути практичні професії. Батько вирішив віддати синів до Головного військово-інженерного училища в Петербурзі. Із цією метою написав прохання до імператора (цей заклад був під управлінням великого князя Михайла) прийняти обох синів «через багаточисленне сімейство моє і злиденний стан». Імператор дозволив прийняти обох, але його обіцянка не була виконаною. В січні 1838 року прийняли лише Федора, та ще й змусили батька заплатити гроші. Федір напише татові: «Ми, які б'ємося з останнього рубля, маємо платити, тоді як інші, діти багатих батьків, прийняті безкоштовно». З батьком Федір більше не побачиться: той трагічно загине у 1839 році. Михайло вступив на службу до Санкт-Петербузької інженерної команди, але через три місяці був відправлений до Ревеля. Брати розлучилися.

Для майбутнього письменника починається новий, самостійний етап петербурзького життя. У 18 років він вперше опинився наодинці із

жорстокою дійсністю. Самотній і мрійливий Федір страждав від різкого контрасту між щасливим дитинством й умовами життя в училищі, що пригнічували його. Він часто нудьгував на заняттях і пожвавлювався лише на лекціях з російської літератури та історії архітектури. Навчання було важким і напруженим. Наприклад, у першій половині 1841 року Достоєвський мав скласти: 7 січня — фортифікацію, 8 — історію, 9 — французьку мову, 11 — аналітику, 13 — геодезію, 14 — закон Божий і нарисну геометрію, 15 — фізику, 17 — архітектуру, 18 — ситуацію і російську словесність.

Юнак мав повне право сказати братові про навчання в училищі: «З нас жили тягнуть, любий мій!» Але при такому навантаженні Федір не тільки був серед кращих вихованців училища, а ще й міг прочитати всі книги, що задавалися («увесь Гофман російський і німецький», «майже весь Бальзак», Ґете, Ж. Санд, Гюґо, «вивчив усього Шиллера» та інших).

У 1843 році Федір закінчив училище. В червні того ж року до Петербурга приїздить кумир Достоєвського Бальзак. Натхненний його приїздом, Достоєвський переклав роман відомого француза «Євгенія Гранде». А через рік, 19 жовтня 1844-го, Федір Достоєвський подав у відставку. «За моє життя не хвилюйся,— писав Федір братові,— шматок хліба я скоро знайду. Я буду працювати. Тепер я вільний». Як і його великий учитель Бальзак, він вирішив стати професійним літератором.

1846 року з’явилася перша повість Ф. Достоєвського «Бідні люди», що була схвально сприйнята М. Некрасовим і В. Бєлінським, яким імпонувало зображення в ній соціальної трагедії «маленької людини». Повість принесла авторові популярність, усі заговорили про появу в літературі нового Гоголя. Відбулося знайомство молодого письменника з І. Тургенєвим та багатьма знаними на той час митцями й критиками. Але наступні його твори: психологічна повість «Двійник» (1846), фантастична — «Хазяйка» (1847), лірична — «Білі ночі» (1848), драматична — «Неточка Незванова» (1849) — були холодно зустрінуті. Критика не сприйняла новаторства Ф. Достоєвського, його прагнення проникнути в таємниці людського характеру. Письменник болісно переживав негативні відгуки, віддалився від І. Тургенєва та М. Некрасова.

1846 року Ф. Достоєвський познайомився із соціалістом-утопістом М. В. Буташевичем-Петрашевським, почав відвідувати його зібрання. Саме тому разом з ними 30 квітня 1849 року його арештували. На суді Достоєвському було пред’явлено звинувачення в розповсюдженні забороненого листа В. Бєлінського до М. Гоголя і винесено вирок до страти. 22 грудня 1849 року письменник разом з іншими петрашевцями перебував у Петербурзі на Семенівському плацу в очікуванні смертної кари, але за кілька хвилин до страти її відмінили за високим розпорядженням. Ці десять хвилин в очікуванні смертної кари ввійшли у творчість письменника як символ

людських страждань і, зокрема, знайшли відображення в романі «Ідіот». На Достоєвського чекали чотири роки каторги в Омську, а потім — солдатчина в Семипалатинську.

На думку дослідників творчості письменника, ешафот став поворотним моментом у духовній біографії письменника. За словами самого митця, починається «переродження в нову форму». Дорогою на каторгу, в Тобольську, дружини декабристів М. А. Муравйова, П. Є. Анненкова з доньками О. І. Іванової та Н. Д. Фонвізіної добилися побачення з письменником і подарували йому Євангеліє — єдину книгу, яку дозволялося читати каторжанам. Достоєвський стає віруючою людиною, і після каторги та заслання релігійна тема буде в його творчості центральною. На каторзі він палко покохав Марію Дмитрівну Ісаєву, яка пізніше стала його дружиною. Цей шлюб тривав сім років, але не приніс письменникові щастя.

У грудні 1859-го Достоєвський повертається до Петербурга, в якому він не був рівно десять років. Там його зустрічають як мученика, проте визнання та славу потрібно було ще завойовувати. Федір Михайлович виступає на літературних вечорах. На одному з них 21 листопада 1860 року в залі Пасажу він знайомиться з Т. Шевченком.

У цей період були опубліковані повісті «Дядечків сон» (1859), «Село Степанчиково і його мешканці» (1859), а також перший роман «Зневажені та скривджені» (1861), «Записки з Мертвого дому» (1861-1862), в яких відобразилося пережите на каторзі. Разом із братом Михайлом Достоєвський організовує і видає журнали «Время» (1861-1863) та «Эпоха» (1864-1865), в яких друкуються твори митця та інших відомих письменників того часу. Суспільно-філософський напрям журнальної діяльності братів Достоєвських — «ґрунтівництво». Шлях до Золотого Віку, Гармонії, Кришталевого Палацу стверджувався в моральному зближенні з «ґрунтом», зі споконвічним світосприйняттям народу, його християнськими ідеалами, «вселюдяністю».

Упродовж 1862-1863 років письменник здійснює закордонні мандрівки (Париж, Баден-Баден). Його цікавить європейське життя, люди, їх побут і звичаї. Світ побачили «Зимові нотатки про літні враження» (1863), «Записки з підпілля» (1864), які набагато випередили проблематику та образну систему наступних романів.

Роботу письменника ускладнювали тяжкі удари долі, що була немилосердною до нього. 14 квітня 1864 року Марія Дмитрівна померла від сухот. Федір Михайлович ще багато років опікувався своїм пасинком Павлом Ісаєвим (сином Марії Дмитрівни від першого шлюбу). У липні того ж року раптово помер Михайло Михайлович Достоєвський — духовно найближчий письменнику з усієї великої родини, що неодноразово допомагав йому матеріально й морально, єдиний серед усіх братів і сестер Достоєвських,

який боготворив свого геніального брата. Федір Михайлович узяв на себе зобов'язання піклуватися про вдову та дітей небіжчика. Достоєвський працює з відчайдушною енергією, що допомагає йому заглушити душевний біль. Та раптом новий удар: помирає співробітник журналу, однодумець письменника, прекрасний російський критик і поет Аполлон Григор'єв. Незважаючи на всі намагання Достоєвського, рівень журналу «Эпоха» різко падає і в червні 1865 року його доводиться закрити.

Та письменник продовжує роботу. Він реалізує свій давній задум — створює роман «Злочин і кара», який із січня 1866 року починає друкуватися в журналі «Русский вестник» і приносить авторові світову славу. В період роботи над романом Достоєвський запрошує стенографістку — молоду дівчину Анну Григорівну Сніткіну, якій судилося стати останнім коханням Достоєвського, його дружиною, другом, помічником. Коли Федір Михайлович просив її руки, вона відповіла йому: «Я вас кохаю і буду кохати все життя!» І вона дотримала слово. У листі до своєї подруги С. О. Кашиної Анна Григорівна писала: «...Що за дивовижна, прекрасна, сердечна, добра, нескінченно добра людина! Його мало хто знає. Він завжди похмурий, роздратований, але якби хто знав, скільки під цим приховується тепла, добра і людяності. Чим більше його знаєш, тим сильніше прив'язуєшся до нього. Я знаю, що і він мене пристрасно кохає, і це робить мене такою щасливою, що я іноді думаю, що я не варта такого щастя...»

Але матеріальна скрута та кредитори заважали подружжю насолоджуватися сімейним щастям. Вони змушені були поїхати до Європи, де перебували з 1867 по 1871 роки. Відвідали Берлін, Дрезден, Баден-Баден, Базель, Женеву, Вену, Мілан, Флоренцію, Венецію, Трієст, Прагу. В цей період Достоєвський працює над романами «Ідіот» та «Біси». За кордоном у подружжя народилися доньки Софія, яка незабаром померла, і Любов.

8 червня 1871 року Достоєвський із сім'єю повертається до Петербурга, а через вісім днів у них народжується син Федір. Кредитори знову не дають спокійно жити, вимагаючи погашення боргів брата Михайла і самого письменника. Анна Григорівна бере до своїх рук усі фінансові справи родини і терпляче воює з кредиторами.

1873 року Ф. М. Достоєвський починає працювати над «Щоденником письменника», який з 1876-го друкується в журналі «Гражданин» і того ж року виходить як самостійне видання. Його художня форма унікальна. Поряд із публіцистичним, літературно-критичним матеріалом тут містяться «сюжети» із життя сучасної дійсності, а також художні твори, «щоденникова проза»: «Бобок», «Сон смішної людини», «Хлопчик у Христа на ялинці» та інші. 1875 року виходить роман «Підліток», в якому відображені головні філософські, соціальні, моральні пошуки письменника.

До автора славетних романів нарешті приходить загальне визнання, як у Росії, так і на Заході. Але здоров'я погіршується (у письменника була епілепсія), даються взнаки каторга і тяжкі роки боротьби за життя та творчість. Його улюбленим місцем відпочинку та роботи було містечко під Великим Новгородом Стара Руса, де родина наймала дачу. Саме тут у 1879-1880 роках Достоєвський працював над романом «Брати Карамазови» — своїм останнім твором, який залишився незакінченим. 7 травня 1880 року Достоєвський востаннє приїздить до Старої Руси. Він залишає гамірний Петербург, щоб саме тут обміркувати й написати знамениту промову про Пушкіна, свій літературний заповіт.

У червні 1880 року в Москві було відкрито пам'ятник О. Пушкіну. Промова Достоєвського зробила це відкриття видатною подією в історії не тільки російської, а й світової літератури. Промова про Пушкіна — плід сорокарічних роздумів письменника щодо творчості великого російського поета. Виступ Достоєвського зустріли грандіозними оваціями, з натовпу чулися вигуки: «Пророк, пророк!» Письменники І. Тургенєв, І. Аксаков підійшли до Федора Михайловича, тиснули його руку зі словами: «Ви геній, ви більше ніж геній!» Достоєвського увінчали лавровим вінком, який він вночі, перемагаючи сильний біль (митець дуже погано себе почував), відвіз і поклав до пам'ятника Пушкіну. Промова про Пушкіна стала лебединою піснею письменника, останнім променем його пізньої слави: жити йому залишилося менше семи місяців.

Майже весь січень 1881 року Достоєвський почував себе непогано і продовжував працювати над романом «Брати Карамазови», навіть збирався зіграти в домашньому спектаклі у С. А. Толстої роль схимника в «Смерті Івана Грозного». Але в ніч з 25 на 26 січня письменникові стало погано: горлом пішла кров. Достоєвський відчував, що помре. У день смерті він покликав дружину, сказав, щоб запалила свічку й подала Євангеліє. Він відкрив Євангеліє, але читати уже не міг, попрощався з дітьми, заповідав їм «любити матір, любити чесність, працю, любити бідних і допомагати їм». 28 січня 1881 року о 8 годині 38 хвилин Федір Михайлович Достоєвський помер. Похорони письменника перетворилися на історичну подію: тридцять тисяч людей проводжали його труну, яку несли письменники Д. Григорович, В. Соловйов і петрашевці О. Плещеєв, О. Пальм. 72 делегації несли вінки, 15 хорів брали участь у процесії. Так старі й нові друзі Достоєвського благословили в останню путь найбільш пристрасного мрійника про братство і рівність людей.

Історія створення роману Ф. М. Достоєвського «Злочин і кара»

Витоки роману Ф. Достоєвського «Злочин і кара» сягають часів перебування письменника на каторзі. 9 жовтня 1859 року він із Твері писав братові: «У грудні я почну роман. Не пам'ятаєш, я тобі говорив про одну сповідь-роман, який я хотів писати після всіх, розуміючи, що ще самому слід пережити. Днями я вирішив писати його негайно. Усе серце моє з кров'ю буде вкладено в цей роман». Спочатку «Злочин і кара» задумувався письменником у формі сповіді Раскольнікова.

Але минуло ще шість років. Упродовж цього часу були написані романи «Зневажені та скривджені», «Записки із Мертвого дому», «Записки із підпілля». Головні мотиви цих творів — тема бунту і тема героя-індивідуаліста — потім синтезувалися в романі «Злочин і кара».

8 червня 1865 року Ф. Достоєвський попросив грошей у видавця О. Краєвського і запропонував йому для журналу «Отечественньїе записки» свою нову працю — роман «П'яненькі». Але видавець відмовив письменникові, мотивуючи це відсутністю грошей у редакції.

Перебуваючи за кордоном, Ф. Достоєвський полишив «П'яненьких» і вирішив написати повість, задум якої став зерном майбутнього роману «Злочин і кара».

У вересні 1865 року Достоєвський вирішив запропонувати повість журналу «Русский вестник». У листі до видавця М. Каткова автор детально виклав план свого твору і визначив його головну ідею: «Це — психологічний звіт одного злочину». Але в процесі роботи повість поступово переростає у великий роман, і Достоєвський вирішує пожертвувати всім написаним і почати заново. В середині грудня 1865 року перша частина роману була написана, опублікована в січні 1866 року в журналі «Русский вестник». Робота над твором тривала протягом усього 1866 року.

Роман Ф. Достоєвського «Злочин і кара» неодноразово екранізувався. Відомі такі роботи різного періоду: 1935 рік — П. Шеналь (Франція), 1956 рік — Ж. Лампен (Франція), 1969 рік — Л. Куліджанов (Росія), 1983 рік — А. Каурисмяки (Фінляндія), 2007 рік — телесеріал Д. Свєтозарова (Росія).

Відомо, що під час роботи над романом Ф. Достоєвський створював графічні нариси обличчя Раскольнікова, Соні, Дуні, Лизавети, Порфирія Петровича.

Роман ілюстрували багато відомих художників, серед них П. Боклевський, М. Добужинський, Д. Шмарінов, І. Глазунов, Е. Неізвєстний.

Ф. М. Достоєвський у своїх творах поєднував силу геніального психолога, інтелектуальну глибину мислителя і пристрасність публіциста. Він — творець психологічного роману, в якому розвиток сюжету зумовлений

зіткненням ідей, світогляду персонажів. Тому твори письменника називають ще й філософськими.

Основа реалістичних творів Ф. Достоєвського — світ людських страждань, трагедія приниженої й скривдженої особистості. Геніально володіючи мистецтвом психологічного аналізу, письменник показав, як приниження людської гідності руйнує душу, роздвоює свідомість, внаслідок чого в особистості, з одного боку, виникає відчуття нікчемності, а з іншого — потреба протесту.

Робота зі словником літературознавчих термінів.

Роман (фр. roman — романський) — епічний жанровий різновид, місткий за обсягом, складний за будовою, прозовий (рідше віршований) епічний твір, у якому широко охоплені життєві події, глибоко розкривається історія формування характерів багатьох персонажів.

Психологічний роман — різновид роману, в якому відтворено внутрішні переживання особистості, духовну еволюцію, пошуки й суперечності героя, які зумовили його вчинки та поведінку.

Головним об’єктом дослідження у психологічному романі є людина з її неповторним внутрішнім світом. Сформулювався в XIX столітті («Герой нашого часу» М. Лермонтова, «Пані Боварі» Г. Флобера, «Злочин і кара», «Брати Карамазови» Ф. Достоєвського та ін.). У психологічному романі письменники досліджують вплив соціальних обставин на психологію людини, взаємозв’язок індивідуального та загального. В епоху модернізму суспільне не має визначального характеру, на першому плані — особистість, яка творить свій особливий світ.

Філософський роман — великий епічний твір, в якому безпосередньо викладається світоглядна або етична позиція автора.

Як окремий жанр сформувався в епоху Просвітництва (Вольтер «Простак», «Кандід, або Оптиміст», Д. Дідро «Жак-фаталіст та його господар»), виник через необхідність популяризації філософії раціоналізму, сатиричного зображення суспільних норм, законів і політичних подій.

Творче завдання.

— Доведіть, що роман Ф. Достоєвського «Злочин і кара» є психологічним і філософським. (У романі відтворено таємниці людського духу, історію злочину і покарання Раскольнікова, його каяття і початку духовного

переродження. Окрім того, у творі розвінчується ідея «надлюдини», поширена тоді в суспільстві.)

Бесіда.

— Хто є головним героєм роману? (Родіон Раскольніков.)

— У чому, на вашу думку, полягає особливість роману? (Автор у композиції свого твору зберігає багато рис ліричної оповіді — щоденник, сповідь. Адже майже всі події роману подаються через сприйняття їх головним героєм, котрий присутній, за деяким винятком, в усіх сценах твору. Крім того, в романі багато мемуарних епізодів: сповіді Мармеладова, Свидригайлова, лист Пульхерії Олександрівни та ін. Але всі ці епізоди так чи інакше пов'язані з історією Раскольнікова.)

— На вашу думку, історія якого героя є основною? (Звичайно, Родіона Раскольнікова.)

— Чиї ще історії є в романі? (Мармеладова, матері та сестри Раскольнікова, Лужина, Свидригайлова, Разумихіна. Всі ці історії є частиною долі головного героя.)

Коментар учителя.

Зазначимо, що образ Раскольнікова є не тільки композиційним, але й духовним центром роману. Всі тематичні лінії нерозривно пов'язані з ідеологічною схемою роману. Трагедія відбувається в душі Раскольнікова, й усі персонажі твору разом з ним намагаються розгадати таємницю цієї трагедії. Дослідник М. Бахтін у своїй монографії «Проблеми поетики Достоєвського» писав: «Кожен персонаж входить у його [Раскольнікова] мову не як характер чи тип, ... а як символ якогось життєвого рішення тих самих ідеологічних питань, що тривожать його».

Письменник як досвідчений провідник веде читача крізь лабіринти совісті Раскольнікова і приводить героя до розуміння свого злочину, а також до каяття.

Творче завдання.

— Спробуйте визначити особливості сюжету та композиції роману.

Коментар учителя.

Роман Ф. Достоєвського «Злочин і кара» має свої особливості. Сюжет твору пов'язаний з рухом свідомості героя від злочину до покарання, від бунту до упокоєння. Як зазначається в епілозі, це може скласти «нову історію, історію поступового оновлення людини».

Сюжету підпорядкована і композиція твору. В романі головним є не фізичне, а моральне покарання. У фіналі шостого розділу та епілозі здійснилося правосуддя. Як бачимо, композиція роману присвячена розвінчанню теорії героя.

Окрім того, композиція твору побудована на прямих та підсвідомих діалогах героя роману з його антиподами — Разумихіним, Порфирієм Петровичем, Сонею Мармеладовою, а також «двійниками» — Лужиним, Лебєзятніковим, Свидригайловим. «Діалоги» персонажів зумовили поліфонію роману.

Робота зі словником літературознавчих термінів.

Поліфонія (гр. polyphonia — багатоголосся) — багатозвуччя, засноване на одночасному гармонійному поєднанні та розвитку рівноправних самостійних мелодійних ліній.

Музичний термін «поліфонія» був переосмислений і запроваджений у літературознавстві теоретиком літератури М. Бахтіним, який дослідив цю тему в книзі «Проблеми поетики Достоєвського» (1929). Згідно з його концепцією, літературна поліфонія передбачає множинність поглядів на світ і місце особистості в ньому, розмаїття різних позицій, суперечливість думок і почуттів, боротьбу ідей у творі. В художньому тексті поліфонія має різні форми виявлення:

— діалогічна позиція автора стосовно героя (автор немовби веде з ним постійний діалог);

— наявність героя-ідеолога (у його свідомості постійно триває боротьба ідей);

— зіткнення не характерів, а світоглядних позицій;

— діалогічність думок і переживань героя;

— звучання різних «голосів епохи» тощо.

Поліфонія зумовлює багатозначність твору, його різні інтерпретації.

Дослідницька робота.

— Наведіть приклади поліфонії в романі Ф. Достоєвського «Злочин і кара». (Багатоголосся міста, звучання окремих голосів на вулиці, у будинку, переживання головного героя, що виливаються у внутрішні монологи, уявні діалоги Раскольнікова з іншими героями, велика кількість діалогів тощо.)

Продовження коментаря вчителя.

З композиційною структурою роману пов'язані символічні сни (Раскольнікова, Свидригайлова), образ міста — Петербурга, природні явища — спека, гроза. Так, спека супроводжує кошмар злочину героя, гроза — самогубство Свидригайлова та рішення Раскольнікова піти в поліцію з повинною. Одна з функцій символічних явищ — висвітлити хибність ідеї «свавілля».

Як відомо зі спогадів самого автора, його задум про «ідейного вбивцю» розпадався на дві частини: перша — злочин і його причини, друга — дія злочину на душу вбивці. Така особливість задуму відобразилася в остаточній редакції на назві роману — «Злочин і кара» — та на особливостях його структури: із шести частин твору одна присвячена злочину і п'ять — впливу цього злочину на душу Раскольнікова.

Бесіда.

— Яким зображений Петербург на початку роману? (Бруд на вулицях, скрізь пил, цегла, спека, задуха, вигуки пияк. І хоча небо над Невою світле, безхмарне, а вода майже блакитна, у читача складається враження, що місто тисне на героїв. Над усім височіють лише сяючі бані собору.)

— Які кольори переважають? (Сірі, жовті (цей колір, до речі, у російській літературі асоціювався з образом Петербурга.)

— Якими зображені люди? (Злі, сердиті, п'яні, гамірні, ладні на будь-яке зло.)

— Подумайте, яку роль у творі відіграють вулиці Петербурга. (Дія роману увесь час переноситься з приміщення на вулицю, що створює своєрідну динаміку сюжету. З вулицями пов'язана доля майже всіх героїв: привселюдно кається Раскольніков, приносить себе в жертву Соня, падає мертвим Мармеладов, стікає кров'ю Катерина Іванівна.)

Завдання учням.

— Визначте проблематику роману.

Коментар учителя.

Роман багатопроблемний. На думку літературознавця Л. Гроссмана, «Злочин і кара» перш за все «роман великого міста XX століття. Широко розгорнутий фон капіталістичної столиці визначає тут характер конфліктів і драм». У зв'язку з цим у романі виникають соціальні проблеми: зубожіння міських «низів», панування ідеологічних теорій «надлюдини», проблема «маленької людини», грошей і капіталу. Вперше в російській літературі в романі Достоєвського була поставлена проблема проституції — страшного породження капіталістичного міста. У творі автор детально аналізує типові й виразні у своїй простоті факти буденного життя Петербурга. На його думку, саме жахливе життя викликає найрізноманітніші фантастичні ідеї та ідеологічні ілюзії. Важливе місце посідає також проблема психологічного стану людини в різних життєвих ситуаціях.

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Вивчити конспект лекції; читати роман Ф. Достоєвського «Злочин і кара»; дібрати цитати до образу Раскольнікова

Тема уроку №13. «Ф. Достоєвський. Роман «Злочин і кара». Філософські, соціальні, психологічні й морально-етичні ідеї твору.»

Сприйняття навчального матеріалу.

«Кожна людина мусить бути людиною і ставитися до інших, як людина»,— ця істина, висловлена Достоєвським, близька до біблійної, актуальна і в наш час. Письменник-гуманіст прагнув, щоб такої думки дотримувалися, так чинили і політики,і влада, і звичайні громадяни одне щодо одного.

Ідеї, які письменник проводить у своєму романі, ми розглянемо сьогодні на уроці.

Дослідіть ідеї твору за допомогою тексту, підручників, додаткової літератури.

1) Визначте філософські ідеї роману «Злочин і кара»;

(Неприпустимість теорії агресивного індивідуалізму: «тварь я дрожащая или право имею». Довгі й самотні роздуми про перебіг людської історії переконали колишнього студента-юриста в тому, що історичний прогресс ґрунтується на насильстві, стражданнях, жертвах і не можливий без цього. Людство поділяється на два нерівних «розряди» — налюдей «звичайних» і «незвичайних». Він навіть написав про це статтю в газеті.

«Наполеонівський міф» стає частиною теорії Раскольнікова, а ім'я Наполеон — символом влади, «сильної особистості». Влада потрібна героєві, щоб звільнити світ від зла, насильства, врятувати Сонечку, матір, сестру, сиріт Мармеладових і тисячі їм подібних.

Ідучи на злочин, Раскольніков хоче ще й з'ясувати, до якого розряду належить він сам: «Чи зможу я переступити, чи не зможу?..Створіння я тремтяче чи право маю?»

Подальша історія цього героя довела згубність і для особистості, і для суспільства агресивного індивідуалізму, основою якого є зневага до моралі, егоцентризм, проповідування «уседозволеності».)

*2) В*изначте соціальні ідеї твору;

(До причин, які штовхнули Раскольнікова на злочин, безперечно, належать нестерпні злидні, напівголодне існування в комірчині, неможливість сплатити за навчання в університеті, постійне приниження. Але на запитання Соні: «Ти був голодний! Ти…щоб матері допомогти? Так?» — герой відповідає невпевнено і майже заперечно: «Ні, Соню, ні,— бурмотів він, обернувшись і похиливши голову,— не був я такий голодний… я дійсно хотів допомогти матері, але… і це не зовсім вірно…» Він пояснює Соні, що його становище не було таким уже безвихідним, можна було знайти якусь роботу («Уроки траплялися; по полтиннику пропонували. Працює ж Разуміхін!») Раскольніков, за його словами, озлився, душа його збунтувалася, тому що була «уражена» не тільки особистими стражданнями, але й лихом та нещастями навколишнього світу.

Спосіб боротьби із соціальним злом Раскольніков убачав у тому, щоб отримати особисту владу, а потім уже робити благородні справи на свій розсуд. Ця теорія була приречена на поразку, замість влади герой отримав докори сумління та відчудження від суспільства. Через убивство лихварки світ не став кращим, навпаки: у ньому додалося безневинних жертв — таких, як Лизавета та її ще ненароджена дитина.)

*3) В*изначте психологічні ідеї твору;

*(*Достоєвський вважав, що соціальна зумовленість характеру, визначеність його умовами існування як основний принцип реалізму не

вичерпує всієї складності проблеми особистості. Характер слід пояснювати ще й психологічно.

Раскольніков від природи добрий, чуйний, великодушний. Останні гроші він віддає родині Мармеладових. Допомагав бідному товаришеві, доглядав його батька. Разом із тим він надзвичайно вразливий, самовпевнений, з ураженою гордістю. Достоєвський вважав, що в тенденції звинувачувати в усьому «середовище», обставини, а не людину, є недооцінка особистості, її приниження. Тому Раскольніков протистоїть «страшному світові» не лише як його «продукт», його жертва, але й як активна, психологічно складна особистість.

Багато героїв Достоєвського мають роздвоєне «я», для них характерними є хвороблива уява, «метання», сумніви душі, і письменник намагається в цьому розібратися.)

*4) В*изначте морально-етичні ідеї роману.

(У морально-етичному плані Раскольніков принципово відрізняється від своїх літературних попередників — пушкінського Германа з «Пікової дами», бальзаківського Растіньяка, Жульєна Сореля з роману Стендаля «Червоне і чорне», які також відчували «внутрішній бунт», несправедливість суспільства, але дбали при цьому лише про свої інтереси — кар'єру, добробут. Героя Достоєвського спонукає ідея жалю до зневажених і скривджених. «Не бувати цьому світу!» — говорить він і доходить думки про «переступання» через «кров». Така всепоглинаюча ідея, яку автор назвав «ідеєю-пристрастю», «ідеєю-почуттям», керує людиною і суспільством у переламні моменти їх існування. Вона вибиває особистість із колії, виявляє крайнощі, суперечності.

Караючи «зло» (лихварку), Раскольніков позбавляє життя й безневинну людину (Лизавету), і це свідчить про те, що одне зло не можна ані припинити, ані подолати іншим злом.)

Проблемне питання

Чи не робить значна кількість ідей роман складним філософським трактатом, чи не позбавляє художності?

VII. Домашнє завдання

Дібрати цитати до образу Раскольнікова.

Тема уроку №14: «Система образів роману ф. Достоєвського «злочин і кара». Значення і символіка його назви»

Сприйняття навчального матеріалу.

Слово вчителя.

Відомий літературний критик XIX ст. М. Добролюбов у статті «Затуркані люди» писав: «У творах Ф. Достоєвського ми знаходимо одну спільну рису, більш-менш помітну в усьому, що він писав. Це біль про людину, яка визнає себе не в силі чи навіть не в змозі бути людиною, справжньою, самостійною людиною самою по собі».

Тема «зневажених та скривджених» є однією з головних і в романі «Злочин і кара». Твір Ф. Достоєвського — це книга про життя обездолених, це біль письменника за зневажену честь «маленьких людей», життя яких протікає в тісних комірчинах або навіть на вулиці. Серед них — злидарі на вулицях Петербурга, жінка, яка кидається в канал, п'ятнадцятирічна п'яна дівчинка, котра викликає у Раскольнікова сумні думки про її страшне майбутнє: «Бедная девочка! Очнется, поплачет, потом мать узнает... Сначала прибьет, а потом высечет, больно и с позором, пожалуй, и сгонит... А не сгонит, так все-таки пронюхают Дарьи Францевны, и начнет шмыгать моя девочка туда да сюда... Ну а там... больница... вино... кабаки... и еще больница... года через два-три — калека, итого житья ее девятнадцать али восемнадцать лет от роду всего-с». Найстрашніше, що таких дівчаток тисячі. І гнів відчувається в словах Родіона, коли він говорить, що існуюче життя виправдовує подібне свідоме приниження людини: «Это, говорят, так и следует. Такой процент, говорят, должен уходить каждый год...» У цей відсоток і потрапили такі герої роману, як Мармеладов, Катерина Іванівна, Соня, Дуня Раскольнікова.

Бесіда.

— Розкажіть, що стало відомо про життя Семена Мармеладова з його сповіді Раскольнікову.

— Знайдіть опис портрета Мармеладова. (Частина I, розділ II.)

— Які почуття викликає розповідь людини, що колись була чиновником? (Кожна сторінка розповіді Мармеладова — це відчайдушний крик про допомогу людини, що викреслена із життя.)

— На вашу думку, чи розуміє Мармеладов своє становище? (Так, тому і п'є, намагаючись залити горе. Окрім того, йому болить і те становище, в якому опинилася його родина.)

— Які фрази героя найбільше вражають читача? («Ведь надобно же, чтобы каждому человеку хоть куда-нибудь можно было пойти»; «Милостивый государь, милостивый государь, ведь надобно же, чтоб у всякого человека было хоть одно такое место, где бы его пожалели!». Мармеладов — людина, якій нікуди йти. У цих словах героя — біль знедоленого серця, відчай від самотності людини в цьому великому, жорстокому світі.)

— Знайдіть опис комірчини Мармеладових.

— Що ви можете сказати про Мармеладова як людину? (Незважаючи на те, що він неухильно деградує, Мармеладов зберіг кращі людські якості, здатність сильно відчувати: він любить дітей, Катерину Іванівну, переживає за них. За словами відомого російського критика Д. Писарева, «йому не зрадила природна делікатність і чуйність глибоко ніжного характеру».)

— Що сталося з Мармеладовим? (Він потрапив під колеса коляски.)

— Що можна вважати останнім душевним порухом Мармеладова? (Він просить Катерину Іванівну та Соню пробачити його.

— Розкажіть про Катерину Іванівну, дітей Мармеладова. Чи можна сказати, що очікує їх у майбутньому? (Катерина Іванівна помирає від сухот. На дітей чекали злидні, але їх врятував Свидригайлов.

— Які риси вдачі приваблюють в образі Катерини Іванівни? (Вона горда жінка, сильна, незламна, запальна, має власну гідність, надзвичайно добра. Катерина Іванівна бореться за життя своїх дітей.)

— Як ви думаєте, чому вона вийшла заміж за Мармеладова? (Їй теж не було куди йти. Вона змушена була «плача, рыдая и руки ломая, выйти замуж за невзрачного чиновника, вдовца с четырнадцатилетней дочерью Соней», який, у свою чергу, одружується з нею з почуття жалю і милосердя.)

— Що ускладнювало життя героїні? (Невиліковна хвороба. Катерина Іванівна була хвора на сухоти.)

— Чому вона влаштувала такі пишні поминки за небіжчиком? (Вона завжди прагнула відчути себе справжньою людиною.)

— Як помираюча жінка намагається врятувати своїх дітей? (Вона йде до генерала просити милостиню, але той обідає і не приймає бідної жінки.)

— Згадайте, з якими словами вона помирає. («...уездили клячу», «надорвалась».)

— Подумайте, з яким епізодом твору перегукуються ці слова. (Зі страшним сном Раскольнікова, у якому він побачив замучену, забиту до смерті коняку. Взагалі образ «забитої шкапи» є досить поширеним у російській літературі XIX століття і трапляється у вірші М. Некрасова, казці М. Салтикова-Щедріна.)

— На вашу думку, яке символічне значення цього образу? (Образ забитої шкапи — символ змучених тяжким життям людей. Тому образ Катерини Іванівни теж трагічний: вона є втіленням безмірного людського горя. Це один із найтрагічніших персонажів світової літератури.)

Робота з текстом.

— Знайдіть опис портрета Соні Мармеладової. (Частина I, розділ II.)

— Подумайте, який прийом для зображення героїні використовує автор. (Прийом контрасту. Ф. Достоєвський любив контрастно відтіняти трагічне, ставлячи його поруч із ницим, смішним, буденним. Саме тому Соня вперше з'являється у вульгарному костюмі повії на похоронах батька. Цей жахливий костюм підкреслює трагізм її образу.

— У чому трагізм становища Соні? (Їй також немає куди йти. Адже, за словами Мармеладова, «много ли может бедная, но честная девица честным трудом заработать». Вона загнана у глухий кут, з якого два виходи: або самогубство, або проституція.)

— Чому Соня змушена йти торгувати собою? (Тому що так вона рятує всю родину: хвору Катерину Іванівну, її маленьких дітей.)

— Чи розуміє Соня аморальність свого вчинку? (Так. Вона розуміє, що порушує моральність, але усвідомлює й те, що не переступити цю межу — означає приректи на смерть дітей.)

— У чому, на вашу думку, полягає символічність образу Соні? (Вона стає символом вічної жертовності в ім'я когось, любові до людей, добра. Саме тому до неї «не пристає» ницість і бруд життя.)

— Подумайте, які риси характеру Соні можна назвати найголовнішими. (Відчуття своєї приниженості, смиренність, доброта, здатність прощати, віра в Бога. Навіть живучи у бруді, вона змогла зберегти чистоту душі.)

— Як автор підкреслює принижене становище Соні? (Велику роль відіграють деталі: «Соня села, чуть не дрожа от страху, и робко взглянула на обеих дам», «Соня опять села и опять робко, потерянно, поскорей взглянула на обеих дам и вдруг потупилась», «Но, взглянув пристальнее, он вдруг увидал,

что это приниженное существо до того уже принижено, что ему вдруг стало жалко» (частина III, розділ V).)

Коментар учителя.

Відомо, що деякі літературознавці вважають: ідея роману Ф. Достоєвського «Злочин і кара» розкривається в боротьбі Соні та Раскольнікова, котрі являють собою вічне «змішання добра і зла». Виходячи із цієї теорії, Соня — чисте добро, Раскольніков — чисте зло. Дійсно, вони різні. Соня вірить у Бога, покладає надію на диво. Раскольніков — із цинічним скепсисом заперечує віру. Соня зосередилася на своїх близьких, Раскольніков — на ідеї.

Та разом з тим у них багато й спільного. Вони обоє злочинці, оскільки загубили життя. Але різниця в тому, що Раскольніков загубив чуже (навіть два життя: старої лихварки і невинної Лизавети), а Соня — своє. Раскольніков здійснив злочин в ім'я ідеї, Соня — в ім'я спасіння дітей, хворої Катерини Іванівни. Та разом із тим Раскольніков відчуває, що в них одна мета, і йти їм однією дорогою, адже вони «переступили себе».

Зазначимо, що Соня Мармеладова є носієм моральної ідеї, поглядів самого автора. Ф. Достоєвський вважав, що особистість, яка жертвує собою заради спасіння інших, високо піднімається в моральному плані. Людина, що пережила страждання, не зможе чинити зла іншим. Так у роман входить проблема добра і внутрішньої гармонії, до якої особистість має прийти через страждання. Страждання здатні очистити людину. Саме тому у творі з'являються біблійні мотиви (легенда про воскресіння Лазаря). Автор — гуманіст у ставленні до своїх героїв, тому й надає їм можливість виправитися, очиститися, відродитися. А біблійні мотиви служать ілюстрацією до його роздумів про трагічне життя світу. В цьому відобразилися погляди самого письменника, який вважав Біблію «Книгою всього людства», що дає відповіді на всі питання.

— Чим Раскольніков зобов'язаний Соні? (Саме вона змусила його піти покаятися в поліцію і просити прощення у всіх людей на перехресті вулиць. Це схоже на церковний обряд сповіді. Адже Раскольніков дійсно щиросердно зізнався Порфирію Петровичу в усьому скоєному.)

— У родині Мармеладових була зелена хустка. Її носить Катерина Іванівна, а потім Соня, вирішивши йти за Раскольніковим. Подумайте, яке значення має ця річ у романі. (Сімейна хустина Мармеладових має символічне значення. Вона є втіленням страждань і спокути. Соня одягає хустину, коли йде за Раскольніковим, отже, приймає його страждання.)

— Як Достоєвський показує моральну силу Соні? (Вона змогла відродити Раскольнікова, її полюбили каторжани.)

— Як Соні вдалося простити Раскольнікова? (Соні допомогло кохання до Раскольнікова. Вона намагалася врятувати вбивцю, навернути його на шлях істини. «Их воскресила любовь, сердце одного заключало бесконечные источники жизни для сердца другого».)

— Як Соня впливала на Раскольнікова? Наведіть приклади з тексту. (Раскольніков прийняв «правду» Соні Мармеладової, тим самим автор показує крах теорії героя. «Но он воскрес, и он знал это, чувствовал вполне всем обновившимся существом своим, а она — она ведь и жила только одною его жизнью!» На думку Ф. Достоєвського, тільки любов здатна врятувати світ від зла і ненависті, повернути надію на краще життя.

— Подумайте, чому Раскольніков, прочитавши листа від матері й дізнавшись про Дуню, подумав: «Сонечка, Сонечка Мармеладова, вечная Сонечка, пока мир стоит!»? (Як відомо з листа матері, Дуня виходить заміж за нелюбого чоловіка заради «бесценного Роди». Тобто вона продає себе, але, на відміну від Соні, конкретному чоловікові — Лужину.)

Позиції «двійників» головного героя

Слово вчителя.

Неспроможність ідеї Родіона Раскольнікова про те, що можна переступити через свою совість і спокутувати злочин добрими справами, засвідчують позиції «двійників» головного героя — Лужина, Лебєзятнікова, Свидригайлова. Ці герої називаються «двійниками» Раскольнікова, тому що в їхній свідомості та діях розкриваються негативні, розпусні, антигуманні сторони теорії головного ге

— Що відомо про Лужина? (Він — буржуазний ділок.)

— Який йог роя.о основний принцип? («Возлюби прежде всего одного себя». Усі його вчинки служать особистій меті. Це принцип егоїста. Він завжди прагне пригнічувати інших, слабших.)

— Що у них спільного з Раскольніковим? (Вони обидва вважають, що поодинокі благодіяння не можуть врятувати світ. Наприклад, Лужин переконаний, що Соня рано чи пізно вкраде.)

— Чим страшний Лужин? (Він легко може переступити через людей, навіть не задумуючись над тим, бо зневажає їх. Тобто, Лужин вважає себе «незвичайною» людиною, якій все дозволено. Він втілює теорію Раскольнікова в життя.)

— Чи є щось спільного між Раскольніковим і Лебєзятніковим? (Кожний із них є прихильником певної ідеї. Лебєзятніков, як відомо, нігіліст, тобто

людина, яка все заперечує. Він також виступає проти існуючого порядку. Але його нігілізм беззмістовний, навіть карикатурний.)

— Хто, на вашу думку, найстрашніший з усіх «двійників»? Чим саме? (Кожен із них страшний по-своєму. Але на совісті Свидригайлова дві смерті: дівчинки, над якою він вчинив наругу, і дружини. Можливо, були й інші жертви, але про них просто ніхто не знає.)

— Які основні риси Свидригайлова? (Він цинік, для його поведінки характерним є свобода від моральності.)

— Чим пояснити, що така цинічна людина, як Свидригайлов, могла бути здатною на благородні вчинки? (Він намагається спокутувати свої страшні вчинки добрими справами.)

— Який благородний вчинок здійснив Свидригайлов? (Перед самогубством Свидригайлов забезпечив сім'ю покійного Мармеладова, віддав спадщину своєї дружини Дуні Раскольніковій, врятувавши її від шлюбу з Лужиним.)

— Подумайте, чому автор вирішив так вчинити зі Свидригайловим. (Тому що добро і зло не можуть існувати по один бік життя. Вони несумісні.)

— Чим страшні «двійники» Раскольнікова? (Вони вважають, що їм все дозволено. Кожен із них — це втілення в життя ідеї Раскольнікова про «надлюдину».)

Слово вчителя.

У книзі Л. С. Виготського «Психологія мистецтва» є таке: «Психологізм — це достатньо повне і глибоке зображення почуттів, думок і переживань літературного персонажа за допомогою специфічних літературних засобів». Як відомо, романи Ф. Достоєвського відзначаються глибоким психологізмом. Це стосується й «Злочину і кари». На уроці ми повинні визначити, за допомогою яких художніх засобів автор досягає психологізму.

На думку літературознавців (С. Бєлов, А. Бем), у романах Ф. Достоєвського велику роль відіграють імена та прізвища героїв.

Дослідник С. В. Бєлов зазначав, що в бібліотеці письменника був такий календар, в якому подавався алфавітний список усіх святих зі значенням їхніх імен. У процесі роботи над романом Ф. Достоєвський старанно добирає своїм героям імена та прізвища, що завжди мають глибокий зміст. Цей прийом називається «прізвища, що говорять».

Раскольніков. Дослідник А. М. Бем у книзі «Личные имена у Достоевского» звертає увагу на подвійне тлумачення цього прізвища. Перше походить від

семантичного тлумачення — рос. «раскол» — роздвоєння. Інше — пов'язане зі словом «раскольники» (старовіри) — течія, що виникла в середині XVII ст. у російській церкві як протест проти нововведень патріарха Нікона (1605-1681), котрі мали на меті змінити деякі церковні звичаї та обряди.

Раскольніков «розколює» землю, яка породила його (значення імені Родіон), а якщо взяти до уваги те, що по батькові він Романович, виходить таке: розкол землі Романових.

Раскольніков у Ф. Достоєвського сприймається як символ фанатизму, одержимості певною ідеєю, роздвоєності.

Мармеладов. На думку дослідників, сім'я Мармеладових є тим фокусом, в якому переломилися всі нещастя ненормально влаштованого експлуататорського суспільства. Яким «солодким» був цей світ, зрозуміло вже з гірко-іронічного прізвища героя. Мармеладова звати Семеном Захаровичем. Як відомо, ім'я пророка Захарія означає «пам'ять господня» (євр.). Тобто по батькові героя має прихований натяк на релігійність персонажа.

Лебєзятніков. Утворено від російського слова «лебезить» — плазувати, падати ниць. В образі Лебєзятнікова Достоєвський хотів дати сатиру на нігілізм і нігілістів. Він писав: «Нігілізм — це лакейство думки. Нігіліст — це лакей думки».

Катерина Іванівна. Відомо, що в перекладі з грецької це ім'я означає «завжди чиста». Недарма Соня говорить про неї: «Она справедливости ищет. Она чистая».

Соня. У перекладі з грецької Софія означає «мудрість, розум, наука». У письменника багато героїнь мають це ім'я, всі вони покірні, зі смиренням несуть свій хрест і вірять у перемогу добра. В книзі М. С. Альтмана «Достоевский. По вехам имен» читаємо: «И если «София», вообще, означает мудрость, то у Достоевского мудрость его Софий — смиренномудрие...».

Пульхерія Олександрівна Раскольнікова. Пульхерія у перекладі з латини означає «прекрасна», а «Олександр» — «захисник людей».

Разумихін. У книзі М. С. Альтмана «Достоевский. По вехам имен» є такий запис: «Разумихин вовсе не разумный, а всего лишь рассудительный человек». Уже саме прізвище вказує на те, що герой належить до середовища демократичного студентства.

Лизавета Іванівна. У місяцеслові православного календаря записано, що Єлизавета в перекладі з єврейської означає «та, що шанує Бога».

Порфирій Петрович. Ім'я Порфирій означає «багряний» (грецьк.) Російський дослідник Д. М. Брещинський так писав із цього приводу: «Убив ростовщицу и ее сестру, и преступив тем самым ветхозаветную заповедь «не убий», Раскольников вступает в конфликт сразу с двумя правдами — Божьей и человечьей. Религиозное начало представлено в романе Соней Мармеладовой, правовое начало — Порфирием Петровичем. Соня (София) и Порфирий — божественная мудрость и очистительньій огонь — именно так, мне думается, надо понимать символику этих имен у Достоевского».

Свидригайлов. За свідченням літературознавця Г. Когана, у періодичній пресі 1861 року повідомлялося про якогось Свидригайлова, котрий безчинствував у провінції. Отже, Свидригайлов — це людина з «темним» минулим, особистість мерзенна, страшна і нікчемна.

Бесіда.

— Наведіть приклади кольорів, що переважають у романі. Подумайте, яка їхня роль у творі. (Сірі, темні, жовті. Особливо багато жовтого: стіни кімнатки Раскольнікова, меблі в кімнаті старої лихварки, жовте від пияцтва обличчя Мармеладова, меблі із жовтого відполірованого дерева в кабінеті Порфирія Петровича. Цей колір є символом душевної хвороби, що охопила людей і місто в цілому.)

— Чого, на вашу думку, в романі більше — дії героїв чи аналізу наслідків їхніх вчинків? (Аналізу наслідків. Як уже зазначалося, злочину присвячена одна частина роману, а мукам совісті — п'ять. Для письменника важливо, не те, що герой робить, а те, що думає.)

Робота з текстом. Аналіз описів.

— Які види описів використовує автор? (Портрет, інтер'єр, пейзаж.)

— Знайдіть описи портретів героїв — Раскольнікова, Соні, Мармеладова, Катерини Іванівни, Дуні та ін.

— У чому полягає особливість портретів? (Автор спочатку описує зовнішність героїв, а потім їхній внутрішній стан.)

— Знайдіть опис інтер'єрів у творі (кімнати Раскольнікова, старої лихварки, Соні, Мармеладових.)

— Як ці описи пов'язані із життям героїв? (Задушна кімната Раскольнікова призводить його до зародження страшної теорії; кімната Соні, що складається з багатьох кутів, ледве не призвела її до самогубства; прохідна кімната Мармеладова приводить Катерину Іванівну до божевілля.)

— Яку роль, на вашу думку, відіграє пейзаж у розвитку сюжету? (Пейзаж підкреслює тривожний, гнітючий настрій, що виникає з перших сторінок роману.)

— З ким із героїв пейзаж пов'язаний найбільше? (З Раскольніковим, Свидригайловим.)

— Наведіть конкретні приклади. (Спека на початку роману, що дратує Раскольнікова; опис погоди перед самогубством Свидригайлова (туман, бруд, ніч, морок. І на душі героя «холод и сырость».

— Знайдіть у тексті описи снів Раскольнікова та Свидригайлова.

— Подумайте, яка їхня роль у романі. (Описи снів використовуються для психологічного аналізу душевного стану героїв.)

— Проаналізуйте монологи та діалоги Раскольнікова.

— Чому, на вашу думку, їх так багато у творі? (Вони розкривають внутрішній світ героя, складність натури Раскольнікова, служать засобом самоаналізу вчинків персонажа).

— Подумайте, чому автор проводить Раскольнікова ще й через випробування коханням. (У цьому відобразилися погляди самого автора. На думку Ф. Достоєвського, лише кохання здатне врятувати світ від ненависті й зла, повернути відібрану надію побачити рай на землі.)

— Поміркуйте, яке символічне значення має назва роману.

Коментар учителя.

Назва роману складається з двох слів. Злочин — це факт убивства, що взятий із життя, переосмислений і вилитий у філософську форму. Саме у філософській ідеї поєднані всі сюжетні лінії, моральні, політичні проблеми, а також сутність трагедії, в яку втягнуті народ і все людство. Ідея виявилася хибною. Раскольніков протистоїть світові, не сприймаючи його.

Мотив знедоленості присутній і в покаранні. У фіналі герой протистоїть світові, але вже злочинному. Впродовж п'яти розділів роману автор описує страждання героя як найстрашніше покарання. Всі персонажі твору проходять шлях тяжких пошуків правди. На думку автора, людина, яка здійснила гріх, здатна до духовного відродження, коли увірує в Христа. «Головне — люби інших, як себе»,— у цьому, за Ф. Достоєвським, полягає основний принцип щастя людей. Людина приходить до щастя лише через страждання, горе, віру, любов.

Заключна бесіда.

— Окресліть коло проблем, що порушуються в романі. (У романі представлено ті основні соціальні та моральні проблеми, які хвилювали Ф. Достоєвського впродовж усього життя. Це і вплив різних теорій на людину, проблеми «злиденних і скривджених», «маленької людини», морального вдосконалення людства.)

— На вашу думку, що більше цікавить автора: злочин чи кара? Чому? (Звичайно, кара, якій присвячено п'ять розділів роману. Адже процес морального покарання і вдосконалення — надто складний шлях.)

— Що лежить в основі реалізму Ф. Достоєвського? (Пошук морального ідеалу, змісту буття.)

— Які художні прийоми використовує автор для розкриття духовного світу людини? (Різні види описів (портрети, пейзажі, інтер'єри), символіку кольорів, прийом «прізвища, що говорять», зображення психічного стану героїв за допомогою пейзажу, прийом «замовчування», описи снів героїв, внутрішні монологи, діалоги, зображення деталей (розглядалося на попередньому уроці).)

— Подумайте, яку роль у романі відіграють ретельно дібрані імена героїв. (Імена розкривають або підкреслюють сутність героїв.)

— Як ви думаєте, чому такі складні в психологічному плані романи Ф. Достоєвського є настільки популярними в сучасному світі?

Із цього приводу доречними можуть стати слова дослідника О. Козирева: «Звертаючись до Достоєвського, наш сучасник шукає відповіді на болючі питання, шукає світла для своєї душі, оскільки вічна битва Бога й диявола продовжується в серцях людей. Саме тому Достоєвський залишається одним з найбільш популярних письменників світу».

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготуватися до уроку-диспуту.